

Повертаючись до надрукованого

Мар'ян Чура

«Спом'янімо тую славу, що осталась нам з-під Крут»*

Пам'ятаймо про забитих
довіку і нині.
Та віддаймо усіх себе
За щастя України.

(Г. Стороженко, «Незабутня могила»)

Нині кордон між Україною та Польщею на теренах колишньої Перемишльщини пролягає по Надсянню. Польська держава домоглася встановлення границі по так званій лінії Керзона ще наприкінці 1919 року: саме тоді відповідно деклярації урядів країн Антанги значна частина споконвічних українських земель опинилася під юрисдикцією Варшави. Пізніше, по закінченні Другої світової війни, з великої ласки «батька всіх народів» Сталіна кордон було перенесено на 17-30 км на схід. Згідно цього рішення, українські етнічні землі Лемківщини, Холмщини, Надсяння та Підляшшя залишилися за поляками.

Вважаю за потрібне коротко нагадати про ті історичні події, оскільки в прикордонному коліс українському, а нині польському селі Мальговичах народився один із учасників бою під Крутами – Григорій Піпський. Як відомо, в цій кривавій битві, що відбулась у січні 1918 року, зійшлись не на життя, а на смерть 5,000 озброєних до зубів большевицько-московських головорізів під командуванням Муравйова та жменька гімназистів, студентів і учнів військових шкіл м. Києва, котрі стали на захист своєї Вітчизни – молоді на той час УНР. У числі 300 сміливців зі студентсько-Січового куреня був і Григорій Піпський, наш земляк, галичанин, колишній учень VII класи Перемишльської української гімназії, а згодом, від 1917 року – вихованець Київської української 2-ої гімназії ім. Кирило-методіївського братства. Він разом з іншими гімназистами – Іваном Сорокевичем, Євгеном Тарнавським, Василем Гнаткевичем, Андрієм Соколовським, Павлом Кольченком, студентом Володимиром Шульгіним (усього 28 осіб), що потрапили до ворожого полону вже по закінченні бою в ніч із 29 на 30 січня, після жорстоких тортур на ранок був розстріляний московськими зайдами. Перед стратою Г. Піпський, під дулами

* Народна пісня.

смертоносних крісів, першим заспівав національний гімн «Ще не вмерла Україна». Відтак цей спів підхопили решта юнаків.

У селі Нижанковичах, що в Старосамбірському районі на Львівщині, нині мешкають нащадки сусідів Піпських та приятелів Григорія, котрі були переселені з Мальговичів у 1948 році. До сьогодні вони зберігають у пам'яті безцінні та щемливі розповіді своїх батьків про ті часи, про родину Піпських, зокрема, про Григорія, його дитинство та роки навчання в Перемишльській гімназії (до 1915 р.). Пізніше юнак перебрався у Київ і мешкав до трагічних подій під Крутами в родині Йосипа та Ірини Остренських, про що мене сповістив їхній онук – Ігор Ткаченко. Саме завдяки цій людині став відомим київський період короткого життя Григорія Піпського. Колишні вихованці Перемишльської гімназії оповідали своїм дітям, що ще за німців, у 1941-1944 роках, у коридорі цього навчального закладу висіли два великі портрети героїв-крутянців – гімназистів Григорія Піпського та Івана Сорокевича, оповиті блакитно-жовтими стрічками. Літні люди добре пам'ятають, як у 20-40-х роках гідно вшановували на теренах Західної України та в діаспорі світлу пам'ять крутянців, відзначаючи роковини того героїчного бою в 1918 році. Представники української громадськості проводили жалобні академії, вечори пам'яті, урочисті концерти, у церквах служили літургії та панахиди. Спогади учасників битви та очевидців тих подій друкувались у періодичних та окремих виданнях, як-от: журнали «Гуртуймося», «Студентський шлях» (1933), літопис «Червона калина» (1929), брошура «Свято соборности і Крути» (1919 р.), газета «Діло» (1938) тощо. У 1931 році студентство Західної України проголосило день Крут всестудентським українським святом.

За советських часів правдива інформація про битву під Крутами, як і в цілому про національно-визвольні змагання українського народу, була суворо заборонена. Але пам'ять про загиблих крутянців на наших теренах переходить з покоління в покоління, від діда-прадіда до нині суцих, бо ж прихильників та шанувальників героїв у кожному селі та в цілому регіоні є й досі чимало. До їх числа належить і автор цієї публікації, у минулому викладач хемії Добромильської середньої школи, нині пенсіонер.

Про Григорія та події під Крутами я знав ще змалечку – з досить змістовних і не менш цікавих розповідей мого батька Чури Григорія, що був недалеким сусідом та приятелем Григорія Піпського. У ті роки батько воював у лавах УГА, потім його інтернували в табори Чехо-Словаччини, а згодом він повернувся у своє рідне село. Татові спогади, щирі оповідки про життя в ті часи надовго запали в мою душу. Тож після розвалу СРСР та здобуття Україною незалежності, коли стало можливим говорити відкрито, на повний голос, ми з однодумцями вирішили зорганізувати в школі кімнату-музей увіковічення світлої пам'яті Г. Піпського, І. Сорокевича та всіх крутянців. Така ініціатива була підхоплена багатьма колегами, ен-

тузіястами, щирими патріотами. Учитель малювання Григорій Жолобко написав олією великий портрет Григорія зі світлини, яку я успадкував від батька; вчитель креслення Орест Голубицький оформив експозиційні стенди. Чималий внесок у цю справу зробили педагоги Марта Гнилко, Іванна Калита, Степан Теліш, Марія Угрин. До створення куточка-музею залучалися й найбільш активні учні.

Протягом 1990-1991 років у районній газеті «Прикарпаття», як і в багатьох обласних виданнях, була опублікована ціла низка статей, присвячених подіям під Крутами, Г. Піпському. Цю інформацію ми отримали завдяки зусиллям нашого земляка, уродженця Нижанковичів, професора журналістики, доктора політичних наук пана Йосипа Лося, який є автором багатьох матеріалів, і крім того, сприяв опублікуванню заміток інших. Копію світлини Г. Піпського, літографічний відбиток портрету Володі Шульгіна та надруковані в столичних газетах і журналах статті ми отримали з Києва від добродія Ігоря Ткаченка, за що йому наша щира подяка. Отже, коли назбиралось чимало матеріалу, ми вирішили відкрити куточок-музей у кабінеті національного виховання.

На сьогодні будівля, яку займає школа, перебуває в аварійному стані. Дах протікає до другого поверху, бракує клясних кімнат. Немає й відповідного приміщення для ширшої експозиції, тоді як матеріалів накопичилось уже чимало. Упорядковувати все було важко, та й тепер не відчуваємо полегшення – на перешкоді стає фінансова скрута. Бракує паперу, клею, фарб, фотоматеріалів, матеріалу для виготовлення стендів. Тож доводиться використовувати старі советські плякати, портрети комуністичних лідерів. Але завдяки старанності, працелюбності школярів, їх зацікавленості подіями тих років в Україні зроблено досить багато. Місцеві та районні владні структури цій справі належної уваги не приділяють, не надають жодної допомоги.

Проте незважаючи на всі перепони, наш куток-музей продовжує свою діяльність. На основі зібраного матеріалу (статті, архівні документи, світлини, біографії учасників бою) регулярно проводяться виховні заходи, вечори пам'яті героїв Крут у місцевому Будинку «Просвіти», зорганізуються екскурсії до музею для учнів нашого та сусідніх середніх навчальних закладів. Екскурсії проводять відповідно підготовлені учні. Широко та урочисто відзначалися 80-ті роковини подій під Крутами. У клясах проводились уроки пам'яті, бесіди, відвідувався музей. Школярі ознайомилися з новими експонатами, що були привезені з Києва й розміщені на оновлених стендах. Приємно спостерігати, з якою зацікавленістю сприймають побачене й почуте учні різних класів. Їхні думки, погляди, оцінки подій відбиті в музейній книзі відгуків та вражень. Ось деякі з них:

«Федералізм Винниченка і Грушевського, довіра до „старшого брата“ погубили цих молодих героїчних хлопців» (Б. Лапицький);

«Всі 70 років большевицька система боялась мертвих гімназистів з-під Крут і від цього страху сконала в 1990-му році» (З. Босак);

«До звірячого рівня опустилися комуністи, коли в 30-х роках викинули прах мертвих героїв з Аскольдової могили» (М. Босак);

«Вони першими виступили проти соціалізму зі звірячим обличчям та російського шовінізму. Після них непокору цій системі проявили вояки УПА, потім афганці, тепер чеченці» (О. Кукура);

«Г. Піпський і інші крутяни свідомо йшли на бій з муравйовськими різунами. Вони знали, що не повернуться живими, але своїм вчинком ніби попереджали: „Увага! Насувається червоний фашизм, який принесе людям багато горя, страждань, переслідувань, вбивств, смертей, голоду, насильства, війн“» (Ю. Ледахівський).

Слід відзначити й те, що завдяки організаторам музею група учнів та вчителів Хирівської, Добромиської, Нижанковицької середніх шкіл кількістю 30 осіб на запрошення колишнього директора української школи ім. Маркіяна Шашкевича в Перемишлі (Польща) пана Юліяна Бака влітку 1999 року відвідала Перемишль, Мальговичі, Германовичі та інші населені пункти, певною мірою пов'язані з іменами учасників подій під Крутами. Так, у Мальговичах ми побували в садибі племінниці Григорія, дочки однієї з його сестер. Уціліла хата, де народився та зростав малий Гриньо. Племінниця пам'ятає спогади про свого родича – вуйка, уважно слухає розповіді про невідомі для неї роки проживання Григорія в Києві, у родині Остренських, але особливої зацікавленості не виявляє. Добре розуміє українську мову, але чувається польською. Потім ми побували в селі Германовичах. Тут у школі працював племінник Григорія – син іншої його сестри.

У Перемишлі відвідали українську школу, яка розміщується в одній з будівель колишньої української гімназії, де навчалися в VII класі Г. Піпський та І. Сорокевич. Залишили там деякі друковані матеріали про крутянців. Педагоги розповіли, що згодом теж плянують створити музей, подібний до добромиського. Нині школа активно сприяє формуванню української інтелігенції Польщі і є славним продовжувачем традицій української Перемишльської гімназії, заснованої ще в 1888 році. Та, на жаль, доводиться констатувати, що учні української школи поза її стінами змушені розмовляти польською мовою. Говорити рідною бояться. Адже на початку 90-х років по місту прокотилася страшна хвиля польського шовінізму, на будинках великими літерами олією були зроблені написи: «Убий українця! Українці забирайтесь на Україну!». А на стіні українського греко-католицького храму хтось намалював тризуб, підвішений на шибениці. Опуклий купол було знято й замінено на гостроверхий, готичного стилю. Навіть посадові особи Польщі в кулуарах називали Перемишль зловісним словом «Темноград». На щастя, із встановленням дружніх стосунків між Польщею та Україною напруга в старому україн-

ському місті значно послабилась. Немає нині шовіністичних льозунгів, навіть дозволяються перепоховання вояків УПА, а недалеко могил воїнів УГА українська громадськість проводить маніфестації.

За організацію нашої візити ми щиро вдячні польським колегам і особливо панові Юліянові Баку. Запам'яталися сказані на прощання такі його слова: «Не задріть нам, що у нас більші зарплати і пенсії, ніж у вас в Україні, і що у нас кращий хліб. Інколи цей хліб стає гірким! Хоч у вас бідніше в хаті, але ви все-таки у себе вдома, в Україні».

Іншим разом учитель нашої школи Степан Теліш відвідав Вроцлав, де мав приємну зустріч із племінником Івана Сорокевича. Завдяки тому ми дізналися, що Іван народився в селі Уйковичах і що його батько був місцевим священиком. Отримавши звістку про загибель сина, він поїхав до Києва, був присутнім на урочистому похованні крутян на Аскольдовій могилі.

Ознайомлення з рідними місцями Г. Піпського та І. Сорокевича надає наснаги учням і вчителям у подальшій роботі з облаштування музею. Грунтуючись на його діяльності, ми нерідко друкуємо цікаві матеріали у місцевій пресі, виступаємо на радіо.

Ще в 1989 році колектив учителів і учнів нашої школи виступав по селах та містах району з літературно-музичною композицією «Христос воскрес! Воскресне Україна!». Композиція була присвячена Великоднім святкам, усім борцям за волю України – героям Крут, мужнім січовим стрільцям УГА, хоробрим воякам УПА. Додам, що ми першими в районі насмілилися підняти на сцені синьо-жовтий стяг у присутності місцевої комуністичної адміністрації.

Музей не замикається у своїй діяльності в межах Добромиля, підтримує тісні зв'язки з іншими школами району, області. Ми надавали консультацію Військовому ліцею ім. Героїв Крут у Львові, надсилали деякі матеріали для його музею. Наш колектив шлекає тверду надію на те, що рано чи пізно завершиться довготривале будівництво нового приміщення для школи, у якому чільне місце займе музей крутянців з оновленою, розширеною експозицією. □